

Адреса для покликань: Педагогічна еліта Полтавщини у зарубіжному освітньому просторі // Слов'янський збірник. – Вип. ІУ.– Полтава: Слов'янський клуб, 2005. – С. 125 – 136.

Олена Лобач

ПЕДАГОГІЧНА ЕЛІТА ПОЛТАВЩИНИ У ЗАРУБІЖНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

З давніх-давен Україна славилась освіченістю. Хрестоматійним стало покликання на спогади грека Павла Алепського, який, проїжджаючи Україною, був здивований загальною письменністю українців. Майже в кожному селі була школа, в якій училися і хлопчики, й дівчатка, чого не знала на той час Європа. Існували школи грамоти, братські, козацькі полкові школи, Києво-Могилянська Академія та низка інших навчальних закладів. “Український народ, – пише Михайло Грушевський, – як порівняти його до московського, приміром, був тоді далеко розумніший, освіченіший, проворніший. З України потім ціле століття находила на Московщину мода, що там заводили школи, бібліотеки, вчили, писали, друкували. ...Довгі часи Московщина жила українською наукою, поки своєї нарешті не розвила...” [цит. за 6, с. 246]. Ці висновки підтверджує й російський дослідник: “Київські учені, хоч і перейняті наскрізь схоластикою, стояли своєю освітою незмінно вище московських книжників” (П.Пекарський) [цит. за 10, с. 101].

Упродовж тривалого часу Полтавщина посідала в освіті передові позиції, у чому ми можемо пересвідчитись, якщо згадаємо окремі історико-педагогічні факти. У 1745 р. у Лубенському полку було 172 школи, у Полтавському 98, Миргородському 37. Відзначився своєю просвітницькою діяльністю серед населення лубенський полковник Іван Кулябка (був полковником з 1757 по 1770 роки). Він писав гетьману К.Розумовському, що школи відвідували 1624 хлопці віком від 12 до 15 років. Їх вчили читанню, письму, арифметиці, церковному співу. Хлопці, нездібні до книжного навчання, займалися військовими вправами [там само, с. 206]. З 1775 р. у Полтаві почала діяти духовна семінарія. Архієпископ Євген Булгар заснував у 1777 р. при Хрестовоздвиженському монастирі архієрейську школу, через два роки – Словенську семінарію в Полтаві, яку свого часу закінчив І. Котляревський. З кінця ХУІІІ ст. почали відкривати школи землевласники. Наприклад, у Чепурківці в маєтку Андріяна Чепи (1785), у Диканьці в маєтку Віктора Кочубея (1801) та ін.

У ХІХ ст. на Полтавщині було 120 повітових училищ, гімназії, Інститут шляхетних дівчат, тощо. Костянтиноградське земство одним з перших відкрило свої школи (1868). В.Лесевич улітку 1864 р. у своєму маєтку в с. Денисівні Лубенського повіту, а Гнат Закревський у 1866 у Березовій Рудці Пирятинського повіту створили школи з українською мовою навчання. У цілому в 1898 році на Полтавщині було 809 шкіл, більше, аніж в інших губерніях. С. Сірополко зазначає, що за кошторисом на народну освіту в 1895 році Полтавська губернія посідає перше місце [10, с. 358].

Потужні темпи освітянської діяльності зберігаються й на початку ХХ ст. У червні 1901 р. у Полтаві відбувся 3-й Український студентський з'їзд, де були

представники Києва, Харкова, Петербурга, Москви, Томська. Відкрито учительську семінарію в с. Великі Сорочинці (1901-1902), згодом почали працювати учительська семінарія на Шведській горі і Полтавське музичне училище. За даними С.Сірополка, у 1909-1910 рр. на Полтавщині було 1067 шкіл, де працювало 1822 вчителі, у Харківській – 915, а в інших губерніях набагато менше. У 1910-1911 рр. у Полтавській губернії 100000 учнів навчалися у 1137 школах, а у Харківській було 1056 шкіл. У цей період саме на Полтавщині розгорнулася боротьба за навчання рідною мовою. Зокрема, перший український часопис-тижневик “Хлібороб” вийшов без попереднього дозволу в Лубнах на Полтавщині 12 грудня 1905 року за ред. Миколи Шемета [там само, с. 456]. Таємний український гурток при полтавській духовній семінарії видав на гектографі в квітні 1895 р. часопис “Плахта”, яке мало надзвичайний успіх, бо художньо-літературні тексти видавали українською мовою, а філософію й теологію – російською [там само, с. 371]. Загальноземський з’їзд у справах народної совіти (1911) у Москві обговорював дві доповіді про заведення рідної мови в школах України, в тому числі й доповідь лохвицького земського діяча Василя Гусинова (433). Полтавці дбали не лише про рідну мову, але й про національну архітектуру. Так, у Лохвицькому повіті на Полтавщині з 1910 р. школи почали будувати в українському стилі за проектом відомого українського митця Опанаса Сластіона.

Безумовно, врожайна освітянська нива народжувала талановитих учителів. За даними довідника “Педагогічні технології. Досвід. Практика”, в історію вітчизняної педагогіки ввійшли імена 37 полтавських педагогів, таких як: Григорій Сковорода і Яків Козельський, Іван Котляревський і Василь Капніст, Олександр Кониський і Олександр Потебня, Володимир Щепот’єв і Іван Стешенко, Василь Верховинець і Олександр Мазурський, класики світової педагогіки Антон Макаренко і Василь Сухомлинський... Проте вже сьогодні плеяда славнозвісних педагогів-полтавців уточнюється й поповнюється новими іменами.

У пропонованій статті розглянемо педагогічну діяльність тих наших земляків, які жили й працювати за межами рідної держави. Побіжно вкажемо на одну із суттєвих, на наш погляд, причин, що спонукало українських педагогів до роботи за кордоном. Якщо до XIX ст. українських учених запрошували у Велику Росію для поширення науки й грамотності серед населення, то з 18 травня 1876 вийшов царський наказ про заборону української мови, де висловлено бажання “прийняти за загальне правило”, щоб в школи Харківської, Київської та Одеської шкільних округ призначати вчителів переважно “великоруссов”, а “малоруссов” розміщати в школах Петербурзької, Казанської округ” [10, с. 362]. Отже, спостерігається тривала, продумана державна політика, спрямована на насильницьку еміграцію педагогічної еліти з України. У XX ст. з відомих соціально-політичних причин висококваліфіковані педагоги-науковці змушені були залишати рідну землю й батьківщину, щоб зберегти українську духовну культуру і збагатити світовий мегакультурний

простір не лише національними надбаннями, але й власними педагогічно-творчими пошуками.

Першими вченими-педагогами були українські ченці, в тому числі й полтавці, які у ХУШ – ХХ ст. розгорнули на чужині широку *настирсько-педагогічну* діяльність. На сторінках “Слов’янського вісника» ми вже писали про Паїсія Величковського (1722 – 1794) [5]. Багатьох полтавців – вихованців Києво-Могилянської Академії – запрошували на служіння в різні єпархії Росії. Так, Нащинський Давид (1721 – 1793) – архімандрит Смоленської єпархії переклав на латинську мову твори Т. Прокоповича. Володимир Прокопович-Антонський – архімандрит Донського монастиря в Москві. Левицький Парфеній (1868 – 1920) – тульський архієпископ, який у 1908 р. видав Євангеліє українською мовою за своєю редакцією. Лебединський Сильвестр (1750 – 1808) – астраханський архієпископ. У 1803 – 1807 роках був полтавським і переяславським єпископом і тоді відкрив у полтавській духовній семінарії класи філософії і богослов’я. З особливим почуттям маємо писати про православних святих Іоасафа Білгородського (Горленка) та Дмитра Ростовського (Туптала).

Горленко Іоасаф (1705 – 1754) після закінчення Київської Академії працював в *alma mater* учителем початкових класів. Згодом, прийнявши чернецтво, був призначений ігуменом Лубенського мгарського монастиря. У 1745 р. став намісником Свято-Троїцької Сергієвої лаври, а 2 червня 1748 р. висвячений на білгородського єпископа. З 1911 р. святителя Іоасафа канонізовано. Йому належить віршована декламація “Брань чесних семи добродетелей з семи гріхами смертними”.

Туптало Дмитро (1651 – 1709) – ростовський митрополит. Він був висвячений в ієромонахи в Густинському монастирі біля Прилук на Полтавщині. Пізніше служив ігуменом у Батурині, Глухові, Чернігові, Новгород-Сіверському, нарешті у 1701 р. став ростовським митрополитом. Він у Ростові відкрив школу на зразок Київської Академії (1702). У 1757 р. прилучений до лику святих. Дмитро Ростовський є автором багатьох творів, у тому числі проповідей, де містяться педагогічні поради. Вони й сьогодні не втратили своєї актуальності. Православний педагог оспівує виховання: “Мала дитина подібна до дошки, виготовленої для картини: який образ намалює на ній митець, добрий образ чи поганий, святий чи грішний, янгола чи біса, – такий назавжди і залишиться. Так і дитина: яке виховання дадуть їй батьки, якого способу життя її навчать, – ... у такому вона й залишається на все життя” [цит. за 10, с. 166]. Він підкреслює виняткову роль учителя в житті дитини: “...дітям потрібен вихователь на те, щоб злі люди не зіпсували їх, щоб душевні злодії не обікрали їх і не втягнули у вічну згубу” [там само].

Багато полтавців працювали *викладачами* навчальних закладів різного рівня. Наприклад, відомий поет шевченкової доби Л. Боровиковський (1806 – 1889) – вихованець Полтавської гімназії і Харківського університету – читав історію латинської мови в Курській гімназії. Математик із світовим ім’ям М.Остроградський (1801 – 1862) викладав цикл математичних дисциплін спочатку в одному з найпрестижніших закладів Парижа – колежі Генріха ІУ

(1826), а впродовж 1828 – 1861 років – у навчальних закладах Петербурга (Морському кадетському корпусі, Інституті корпусу шляхів сполучення, Головному педагогічному інституті, Інженерній та Артилерійській академіях). Цікаво дізнатися, що одним з його учнів, а пізніше й учасників наукового гуртка молодих викладачів, організованого Михайлом Васильовичем, був майбутній відомий композитор, член “Могучей кучки” Цезар Кюї.

Вчитель і науковий керівник К.Ушинського П. Редкин (1808 – 1891) займав посаду професора Московського університету з “енциклопедії законодавства” та державного права, був інспектором і викладачем Александровського сирітського інституту. Після 15-річної заборони педагогічної діяльності, Петра Григоровича запросили до Петербурзького університету (1863 – 1878), де він став ректором (1873 – 1877).

Знаним професором Московського університету того ж періоду був П.Юркевич (1826 – 1874). І.Юрас підкреслює, що після поновлення тут кафедри філософії у 1861 р. “Юркевич виявився в Росії єдиним достатньо філософські підготовленим, щоб зайняти без попереднього закордонного відрядження університетську кафедру” [2, с. 183]. Він обіймав посаду декана історико-філологічного факультету університету, читав курси історії філософії, логіки, психології, педагогіки. Нагадаємо, що його визнавали своїм учителем, який вплинув на становлення наукового світогляду, Василь Ключевський – відомий російський історик, і Володимир Соловйов – засновник російської філософської школи.

У Софіївському університеті імені Климента Охридського завідував кафедрою історії слов’янства та викладав ряд історико-філологічних дисциплін М. Драгоманов. Лекції В.І. Вернадського (1863 – 1945) пощастило слухати студентам Московського, Петербурзького, Празького Карлового університетів і Сорбонні. З 1945 року в Мюнхені, яке стало центром наукового і політичного життя української еміграції, професор Г. Ващенко працював на посаді професора педагогіки в Українському Вільному університеті, а в 1950 році він був обраний ректором Богословської академії. Ми побіжно називаємо імена цих щедрих сівачів педагогічної ниви, бо українські дослідники останнього десятиріччя ретельно проаналізували їхню науково-педагогічну діяльність (А.Бойко, О.Любар, С.Машкіна, М.Пашко, Л.Семеновська, М.Стельмахович, П.Шемет) [2; 6; 8].

Найпершим полтавцем, який проклав шлях до професорського олімпу Московського університету був Прокопович-Антонський Антон (1758 – 1848) – син священика, професор історії. Одночасно він упродовж 30 років був керівником шляхетського пансіону при Московському університеті, візитатором шкіл московської округи. А.Прокопович-Антонський – автор низки підручників, у тому числі десятитомного “Магазину натуральної історії”, “Чтеніє для сердца и разума”, “О воспитаніи”. Ідеї, висловлені в осінньому творі за змістом близькі до сучасної гуманістичної педагогіки. Прислухаймося до його мудрих порад: “Ніхто не родиться на світ ні щасливим, ні добродійним, ні освіченим. Природа, творячи людину дає їй лише життя і силу чинності, а оформити її покладає на час і досвід... виховання... Дуже бажаним є

те, щоб усі, хто керує дітьми, робили свої спостереження і досліди над властивостями дитячої душі... з такою ж справністю, з якою астрономи спостерігають небесні явища” [10, с. 162 – 163].

Лише на початку ХХІ ст. стала відома в Україні педагогічна спадщина Степана Сірополка, хоча в Європі понад сімдесят років тому вона отримала високу оцінку фахівців. Тетяна Беднаржова, професор Празького університету пише: “Педагогічні праці проф. С.Сірополка,... заклали міцний фундамент української національної педагогіки, яка відповідає духовності українського народу, його історичній місії і потребам державного будівництва України” [1, с. 20]. С.Сірополко (1872 – 1959) народився в с. Обичеві на Полтавщині. Батько походив з нащадків українських запорозьких козаків. Мати була кузиною дружини Симона Петлюри. Середню освіту Степан здобув у Прилуцькій гімназії, згодом навчався на юридичному факультеті Московського університету. Після його закінчення викладав у народному університеті імені Л.А.Шанявського, був завідувачем відділу народної освіти Тульської, а потім Московської губернських земських управ. У 1917 році С.Сірополко повернувся в Україну, був радником Генерального секретаріату народної освіти. Разом з генеральним секретарем Петром Холодним керував українським шкільництвом і бібліотечною справою, читав лекції у Фребелівському педінституті та на курсах підготовки працівників позашкільної освіти, співпрацював з редакцією часопису “Книгар”. З листопада 1920 року після втрати Україною самостійності уряд опинився у Польщі та Чехословаччині. Після переїзду до Праги (1925) С.Сірополко став професором педагогічних дисциплін Російського педагогічного інституту, а потім Українського високого педагогічного інституту імені М.Драгоманова.

Безумовно, всі вищеназвані педагоги-майстри не обмежувалися лише викладацькою діяльністю. Вони створювали й удосконалювали навчальні плани та програми, писали підручники і навчальні посібники з основ наук, розширювали й поглиблювали зміст освіти, шукали більш ефективні методики викладання й науково-творчого спілкування зі студентською молоддю.

Педагоги Полтавщини займали високі посади в освітній ієрархії, що дозволяло їм здійснювати широкомасштабну *організаційно-педагогічну* діяльність. Це можна простежити, зокрема, на прикладі діяльності уряду Симона Петлюри у Польщі та Чехословаччині. С.Петлюра писав, звертаючись до студентів: “...ви відновлюєте давню і світлу традицію ХУІ – ХУІІ ст. нашої історії – безпосереднього контакту України з культурними країнами на ґрунті науки і освіти, а тому додавайте до відновленої традиції і ентузіазму молодечого нашої національної упертості, щоб створити симбіоз емоцій і розумової праці, який може видати прекрасні і пожиточні наслідки” [цит. за 10, с. 10]. Перебуваючи в Тарнові, Міністерство совіти, кероване С.Сірополком, зайнялося культурно-освітньою роботою серед дітей емігрантів та військових, інтернованих у таборах. Було відкрито дві українські гімназії у Тарнові та Ченстохові, де навчання проводилося за програмою та статутом єдиної школи; школа пластунів, різноманітні курси (академічні, богословські, іноземних мов, правопису, українознавства, педагогічні); організовано різноманітні гуртки.

Творчий запал і енергію, виняткову активність і винахідливість виявили полтавські педагоги у *громадсько-педагогічній діяльності*. Так, П.Редкин був ініціатором і активним співробітником першого в 60-ті роки спеціального педагогічного видання “Журнал для виховання”. Він – один із засновників першого в Росії Педагогічного товариства (головував з 1859 по 1874) і першого фребелівського товариства (1871), які мали величезне значення у розвитку прогресивної педагогічної думки в Росії [9, Т.3, с.654]. Перебуваючи у засланні, В.Короленко в слободі Амга Якутської губернії відкриває початкову школу. М. Остроградський організував науково-технічну школу, де готував своїх учнів до наукової діяльності, а також гурток молодих викладачів. В.І.Вернадський був членом Петербурзького й Московського комітетів грамотності, Московського товариства народних університетів, Ліги освіти, а також ініціював утворення Академічного союзу, що об’єднав викладачів і професорів у боротьбі за державні гарантії академічних прав і свобод. У 1946 році за кордоном відновлюється Спілка української молоді, хрещеним батьком якої стає Г.Ващенко, який паралельно співпрацює з Українською Вільною Академією наук, з Науковим товариством імені Т.Шевченка, українськими емігрантськими виданнями (“Українська трибуна”, “Український самостійник”, “Шлях перемоги”, “Визвольний шлях”) [2].

Активну громадську позицію мав С.Сірополко. Він з 1927 по 1934 р. виконував обов’язки голови Українського товариства прихильників книги, яке сприяло розвитку української книги та культури. Саме українська еміграційна книга презентувала вітчизняну видавничу продукцію в Європі. Наприкінці 1930 р. у Празі засновано Українське педагогічне товариство, головою якого обрано С.Сірополка. Плідною була його діяльність в Українському історично-філологічному товаристві в Празі (1925 – 1938), яке було осередком наукової праці в галузі історії та філології за кордоном. На засіданнях товариство відзначало видатні та пам’ятні події, зокрема 10-річчя заснування українських університетів у Кам’янець-Подільському та Полтаві. З ініціативи цього Товариства у 1924 році у Празі засновано Український академічний комітет для об’єднання українських наукових діячів та їх участі у міжнародній науковій співпраці. У Женеві Український академічний комітет був визнаний як національна українська комісія для міжнародної інтелектуальної співпраці. Проф. С.Сірополко певний час був секретарем цього комітету [1].

Отже, спектр громадських організацій за кордоном, фундаторами й активними учасниками яких були полтавські педагоги, широкий і різноманітний. Вони переслідували благородні цілі, як-то: пропаганда за рубежем багатой і неповторної української культури; поширення освіти й культури серед населення; захист прав і свобод педагогічних працівників середньої й вищої школи; інтелектуальна співпраця, інтеграція науково-інтелектуальних зусиль учених світу, а також “здійснення всеслов’янської ідеї”.

Теорію світової педагогіки збагатили Г.Ващенко, В.Вернадський, М.Драгоманов, Я.Козельський, А.Макаренко, М.Остроградський, С.Сірополко, В.Сухомлинський, К.Ушинський, П.Юркевич та баг. ін. Природно, викликає заперечення внесення до цього списку засновника російської педагогіки –

К. Ушинського. Проте, корені великого педагога знаходимо саме на Полтавщині. Його батько – Дмитро Григорович – багато років перебував на військовій службі, в тому числі й у Полтаві. Мати – Любов Степанівна Капніст походила з родини відомого українського й російського письменника Василя Васильовича Капніста, який народився на Миргородщині, працював директором училищ Полтавської губернії, організував першу гімназію в Полтаві, 14 повітових училищ, а також інші навчальні заклади. Вищу освіту Ушинський одержав на юридичному факультеті Московського університету, де його науковим керівником був полтавець П.Редкін.

Відомо, що все життя К.Ушинського тісно пов'язане з Україною. Дитячі й ранні юнацькі роки К.Ушинський провів у маєтку батька, в урочищі “Покровидина”, поблизу міста Новгород-Сіверської Чернігівської губернії. Середню освіту він одержав у Новгород-Сіверській гімназії – першій гімназії на лівобережній Україні. Влітку 1851 року, перебуваючи у службовому відрядженні в Чернігівській губернії, він одружився з подругою свого дитинства Надією Семенівною Дорошенко, яка походила з славного українського роду Дорошенків і була дочкою українського дворянина. Їй належав хутір Богданка в Глухівському повіті Чернігівської губернії (тепер хутір Богданка Шосткінського району Сумської області). Працюючи в Петербурзі й Гатчині, перебуваючи за кордоном, К. Ушинський приїжджав до своєї сім'ї на хутір Богданка. За заповітом, великого педагога поховано в Києві, у садибі Видубецького монастиря.

Світова педагогіка визнала своїми класиками Костянтина Ушинського, Антона Макаренка й Василя Сухомлинського, твори яких видано мільйонними тиражами на багатьох мовах світу. Якщо К.Ушинського ми називаємо “батьком” російської педагогіки, то С.Сірополко є визнаним засновником історії педагогіки України, зокрема, його монографія є зразком історико-педагогічного дослідження.

Крім цього, на Полтавщині народилися оригінальні педагогічні концепції, такі як: педагогіка “серця” П.Юркевича й В.Сухомлинського, яка сягає своїм корінням у патристику й філософію Григорія Сковороди [2; 3; 4; 5]; система математичної освіти М.Остроградського; ноосферна концепція розвитку цивілізації як рушійної сили гуманістичного становлення людства В.І.Вернадського, яка реалізується через подальше наукове осмислення ноосферної педагогіки (А.Бойко) й впровадження у сучасну практику моделі “Школа ноосферної освіти” [2; 7]; теоретико-методологічні засади єдиної трудової політехнічної школи А.Луначарського, яка впродовж 60-ти років незмінно панувала в Радянському Союзі [9, Т.2, с.688];

Аналіз педагогічної спадщини наших земляків дозволяє виокремити спільні ідеї, які можна класифікувати як регіонально-концептуальні положення.

По-перше, видатні педагоги Полтавщини дивують безоглядною відданістю рідній мові, яка є передумовою вивчення всіх наук (М.Остроградський), запорукою розумового й морального виховання особистості (П.Юркевич). М.Драгоманов і Г.Ващенко, С.Сірополко і О.Кониський все своє свідоме життя обстоювали прагнення українського

народу та його просвітителів до національної народної освіти. Палким захисником рідної мови в народних школах України був К.Ушинський: “Мало успіху матиме та школа, куди дитина йде з дому, як з раю до пекла... А майже таке враження справляє школа на українську дитину, коли вона починає відвідувати те єдине дивне на ціле село місце, де говорять незрозумілою мовою...” [11, с. 366].

По-друге, характерною рисою педагогічного світогляду педагогів Полтавщини є осмислення й реалізація у практиці освіти й виховання дитини принципу народності. Найбільш повно його висловив К.Ушинський: “Є лише одна загальна для всіх природжена схильність, на яку може розраховувати виховання: це те, що ми зevamo народністю...Виховання, що його витворив сам народ та збудував його на народних принципах, має таку виховну силу, що її нема в найкращих системах, якщо ті системи базуються на абстрактних ідеях, запозичених у іншого народу” [там само, с.268-269]. Виховний ідеал Г. Ващенко ґрунтується на здобутках духовності українського народу, на рисах, притаманних українській ментальності (працелюбність, правдивість, жертвна любов до України, людяність, щиросердність, гостинність, вірність і відданість, оптимістичність, замилювання до краси і мистецької творчості, до музики, співу, танців; вірність в коханні, статева стриманість і здоровий сімейний побут). Проте М.Драгоманов застерігає від крайнощів, бо освіта має бути не вузько національна, а та, що вбирає кращі здобутки світової культури.

По-третє, полтавські педагоги минулого вважають релігію великим вихователем (Г.Ващенко), а у педагогіці знаходять “велич релігійну” (П.Юркевич), обґрунтовують мету й ідеал виховання з позицій християнських цінностей. “Усе, чим людина, як людина, може й має бути, – робить висновок К.Ушинський, – виражено цілком у божественному вченні, і вихованню залишається тільки, раніше всього і в основу всього, вкоренити вічні істини християнства” [там само].

І нарешті, стрижнем педагогічних поглядів полтавців є переконання у винятковій важливості почуттів у розвитку, вихованні й навчанні особистості. А.Прокопович-Антонський підкреслює, що якості людини залежать від перших вражень і від перших почувань. К.Ушинський ставить “відчуття в осереддя всіх душевних явищ. З них все виходить, і до них все повертається: в них перша причина людської діяльності в області свідомості й волі, в них же й кінцева мета цієї діяльності” [12, с. 212]. М.Остроградський застерігав від формалізму у навчанні, тому що він знищує жвавість і оптимізм, а майстри педагогічної праці мислять навчання “як радість і благо” в умовах створення емоційно-позитивної атмосфери в класі («мажору», за А.Макаренком), закликають учителів «облагороджувати душу й почуття» (А.Луначарський) у “школі витончених почуттів” (В.Сухомлинський).

На жаль, завершено короткий екскурс в історію педагогічного краєзнавства, який дозволив переконатися у родючості полтавської землі, її винятковій щедрості не лише на наукові й художні таланти, але й педагогічні, що поєднують в собі доблесті науки й мистецтва. Причому педагогіка, як відзначив К.Ушинський, є “першим вищим з мистецтв, бо вона прагне

задовольнити найбільшу з потреб людини й людства – їхнє прагнення до вдосконалень у самій людській природі; ... а вічно передуючий ідеал цього мистецтва є довершена людина” [там само, с. 194].

Література

1. Беднаржова Т. Життєвий шлях подвижника і патріота // С.Сірополко. Історія освіти в Україні. – К.: Наукова думка, 2001. – С. 7 – 20.
2. Двадцять видатних українських педагогів: Персоналії в історії національної педагогіки / За ред. А.М.Бойко. – Полтава: АСМІ, 2002. – 452 с.
3. Лобач О.О. До витоків педагогіки “серця” // Регіональні перспективи. – 1999.– № 8. – С. 56 – 58.
4. Лобач О.О. Учення К.Д.Ушинського про емоції // Наукові записки Полтавського державного педагогічного університету ім. В.Г.Короленка. – Випуск 5 (20). – Полтава, 2001. – Серія “Педагогічні науки”. – С. 141 – 147.
5. Лобач О.О. Християнські витoki теорії “серця” // Слов’янський збірник. – Вип. 1.– Полтава: Слов’янський клуб, 2002. – С. 111 – 125.
6. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки: гнав. Посібник для студентів педагогічних навч. закладів / За ред. М.Г.Стельмаховича. – К.: ІЗМН, 1999. – 356 с.
7. Модель “Школа ноосферного образования” // Воспитательная работа в школе. – 2004. – № 1. – С. 105 – 136.
8. Пашко М., Шемет П., Шульга В. Видатні педагоги Полтавщини // Педагогічні технології. Досвід. Практика: довідник / Ред. колегія П.І.Матвієнко, С.Ф.Клепко, І.В.Охріменко, В.О.Пашенко, Н.І.Білик та ін. – Полтава: ПОПОПП, 1999. – С. 329 – 349.
9. Педагогическая энциклопедия: В 4-х тт. – Т. 2, 3. – М.: Сов. энциклопедия, 1966.
10. Сірополко Степан. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – 912 с.
11. Ушинский К.Д. Избранные педагогические произведения. – М.: Просвещение, 1968. – 558 с.
12. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии // Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 6 / Сост. С.Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1990. – С. 8 – 498.

Відомості про автора

Лобач Олена Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри музики Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка